

VEERTIG JAAR TIJDSCHRIFT BRABANTS HEEM

NICO ARTS

Dit jaar bestaat het tijdschrift Brabants Heem veertig jaar. Veertig jaar is weliswaar een respectabele periode, maar eigenlijk nog geen „echt” jubileum, daarvoor zullen we nog een tiental jaren moeten wachten. Toch heeft de redactie het nuttig gevonden de veertigste jaargang niet ongemerkt voorbij te laten gaan. Dit zal niet gebeuren door de uitgave van een speciale aflevering van het tijdschrift, zoals dat bijna een traditie is geworden bij op Brabants Heem betrekking hebbende bijzondere gelegenheden, maar in de vorm van enkele bijdragen die verspreid in de veertigste jaargang zullen worden gepubliceerd. In deze bijdragen zullen enkele specifieke aspecten van veertig jaar Brabants Heem de revue passeren. Het onderstaande is daarvan het eerste; het geeft niet alleen een korte algemene terugblik op veertig jaar tijdschrift Brabants Heem, maar tevens enkele gedachten over de toekomstige functie van Brabants Heem. ¹⁾ Volgende artikelen in deze reeks zullen onder andere archeologie, volkskunde en toponymie als onderwerp hebben.

HET BEGIN: 1940-1948

Het tijdschrift behoort tot de belangrijkste tastbare resultaten van de activiteiten van de Stichting Brabants Heem. Het ontstaan van het tijdschrift is dan ook onlosmakelijk verbonden met dat van dit verbond van plaatselijke groepen van heemkundigen in de provincie Noord-Brabant.

De eerste concrete stappen voor de oprichting van een Brabantse bond van heemkundige studiekringen vonden plaats in de maanden oktober-december 1940; deze studiekringen moesten elk deel gaan vormen van één *Roomsch Katholieke* Brabantse heemkundige bond. Tot de initiatiefnemers hiertoe behoorden Jan Vriens en de Alphense pastoor W.J.C. Binck. Vanaf het begin heeft een mogelijkheid voor het publiceren over heemkunde mede centraal gestaan. Reeds in februari 1941 beschikte men daartoe over een periodiek waarin mededelingen en andere bijdragen geplaatst konden worden voor de aangesloten heemkundekringen. In de periode februari-augustus 1941 verschenen van dit periodiek 27 wekelijkse afleveringen, het bestond uit een zaterdag-bijvoegsel van de *Eindhovensche en Meerijsche Courant*, de naam van dit bijvoegsel was *Brabants Heem*. Het bestuur van de bond was echter niet tevreden met de vorm waarin Brabants Heem toen verscheen, een zelfstandig verschijnend periodiek werd echter verboden door de „Reichskommissar”. In september 1941 werden zelfs alle activiteiten op het gebied van de heemkunde verboden, hetgeen resulteerde in de verplichte opheffing van de 17 toen reeds opgerichte heemkundekringen. In 1946 werd de bond opnieuw opgericht, ditmaal in de vorm van een stichting, en in 1948 verscheen het 0-nummer van het in 1941 zo gewenste zelfstandige periodiek Brabants Heem. Het bestaan van het tijdschrift was daarmee een werkelijkheid geworden, ofschoon de feitelijke eerste jaargang pas het jaar daarop startte, in 1949. De redactie werd toen gevormd door H.

Mandos, leraar te Eindhoven, C. Kramer, kapelaan te Baarle-Nassau en G. Beex, „oudheidkundige” te Hoogeloon.

BIJNA VEERTIG JAAR TIJDSCHRIFT: 1949-1987

De doeleinden van het tijdschrift werden in 1948 geformuleerd door W. Binck; deze bestonden uit het publiceren van achtereenvolgens mededelingen van het Stichtingsbestuur, over activiteiten van heemkundekringen en van *populaire* artikelen over heemkunde. ²⁾

Heemkunde is een vrijetijdsbesteding voor liefhebbers; hiervan is het verzamelen van kennis over allerlei wetenswaardigheden uit de eigen omgeving het belangrijkste bestanddeel. Het grootste deel van de in Brabants Heem opgenomen bijdragen heeft dan ook vooral betrekking op één bepaalde plaats of regio. Daarnaast is veel aandacht besteed aan de activiteiten van heemkundekringen en van de stichting. Toch zijn er in het tijdschrift reeds vanaf het begin bijdragen opgenomen die een (soms veel) bredere dan alleen lokale betekenis hebben. Overeenkomstig de op de eerste bladzijde van de eerste jaargang geopperde wens van de toenmalige redactie heeft Brabants Heem daarmee vaak wezenlijk bijgedragen in de studie van een veelheid op Noord-Brabant betrekking hebbende archeologische, historische, volkskundige, toponymische en andere aspecten, en heeft het zich een plaatsje verworven in de wetenschappelijke productie van het Nederlands taalgebied. Toch is Brabants Heem er vooral voor de liefhebbers, de amateurs, een doelgroep die vooral niet mag worden vergeten.

In de loop van veertig jaar zijn een toenemend aantal van de door de heemkunde onderzochte aspecten een professie geworden. Kenmerkend hiervoor is onder meer dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden in de omvang van het bestudeerde gebied. De heemkunde zoekt het per definitie in de (eigen) omgeving, de „wetenschappers” werken aan dezelfde thema’s, maar doorgaans in een groter verband. Overigens leveren heemkundigen daarvoor vaak een belangrijke fundamentele bijdrage. Met deze toenemende tendens tot verwetenschappelijking is er een toenemende specialisatie ontstaan. Dit heeft geleid tot een fragmentarisering van de heemkunde: er zijn scherp afgebakende interessegebieden gaan ontstaan, die elk een onderdeel van de heemkunde bestuderen. De grenzen van de specialismen worden angstvallig bewaakt door de respectieve beoefenaars daarvan. Daarmee is er ook vaak een afstand gegroeid tussen amateurs en vakmensen. Met name de laatste twee decennia heeft het tijdschrift deze ontwikkeling niet meer altijd even goed overbrugd. Daardoor zijn amateurs vaak onbekend gebleven met hetgeen de wetenschapper onderzoekt en met de resultaten daarvan. Het hierboven vermelde oorspronkelijke derde doel is daardoor de laatste jaren wat verwaarloosd.

De omvang van het in Brabants Heem gepubliceerde heeft in 39 jaar de imposante omvang bereikt van 6622 bladzijden. Vergelijken we de eerste jaargangen met die uit het laatste decennium, dan valt het op dat de omvang van de afzonderlijke bijdragen steeds meer is toegenomen: artikelen blijken steeds uitgebreider geschreven en beter gedocumenteerd te worden. Een resultaat hiervan is dat

de variatie van de in Brabants Heem aan bod gekomen aspecten van de heemkunde per aflevering steeds kleiner is geworden. Toch is er gelijktijdig ook meer ruimte ontstaan voor de mogelijkheden, uitgebreide studies over Brabantse heemkunde te publiceren. Dit is met name waarneembaar in de toegenomen omvang van de naast het tijdschrift verschijnende boekuitgaven (fig. 1). Deze onder dezelfde redactie als die van het tijdschrift uitgegeven reeksen boeken hebben tot en met 1987 een gezamenlijke omvang bereikt van maar liefst 5903 bladzijden. ³⁾ De aard en omvang van deze reeksen boeken zijn binnen Nederland een zo langzamerhand unieke positie gaan vormen, in de meeste andere provincies ontbreekt het aan dergelijke mogelijkheden. Indien deze mogelijkheden voor publikaties zich de komende jaren zullen voortzetten, dan zal de gezamenlijke omvang van de boekuitgaven die van het tijdschrift de komende jaren waarschijnlijk zelfs gaan overtreffen.

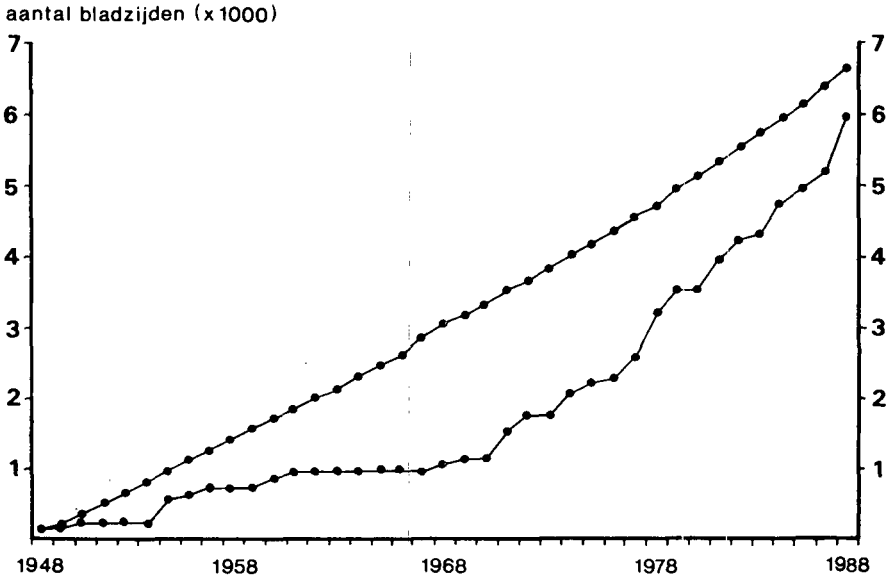

Fig. 1. Cumulatief overzicht van de omvang (in aantal bladzijden) van het tijdschrift (bovenste grafiek) en van de boekuitgaven (onderste grafiek) van de Stichting Brabants Heem.

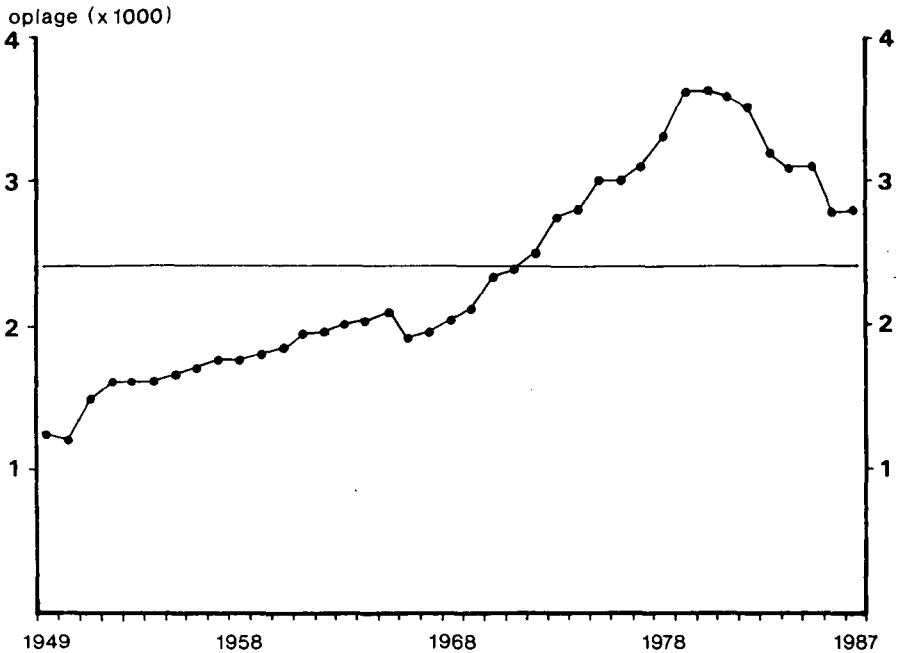

Fig. 2. De gemiddelde oplage per jaargang van het tijdschrift. De horizontale lijn geeft het gemiddelde aan.

GROEI EN AFNAME

Sinds 1950 is een voortdurende groei waar te nemen in de oplage van het tijdschrift, vooral in de jaren 1970-1981 was deze groei enorm (fig. 2) ⁴⁾ Het is logisch deze groei te verklaren uit de toegenomen belangstelling voor de heemkunde, zich sinds ca. 1970 ook uitend in de explosieve toename van het aantal bij de Stichting Brabants Heem aangesloten heemkundekringen.

Sinds 1981 vindt er echter een toenemende vermindering van het aantal abonnees plaats (fig. 2). Het is niet onwaarschijnlijk dat deze vermindering de komende jaren zal voortgaan. Voor de redactie is dit een zorgelijke ontwikkeling, maar op zich niet uitzonderlijk: vele, zo niet alle in tenminste Nederland verschijnende periodieken vertonen een overeenkomstige tendens. Als algemene oorzaak hiervoor wordt veelal de in het begin van de jaren tachtig begonnen economische teruggang genoemd. Voor periodieken van het genre als Brabants Heem komt daarbij nog de omstreeks 1980 ingezette verminderende belangstelling voor het eind jaren zestig begonnen „nostalgische” tijdperk. Specifiek voor Brabants Heem is er ook nog de loskoppeling van het abonnement van dit tijdschrift van het lidmaatschap van een heemkundevereniging. Dit laatste is in ons geval wellicht de belangrijkste oorzaak voor de toenemende afname van het aantal abonnees. Tot andere oorzaken kunnen behoren het feit dat de

meeste openbare bibliotheken in de provincie en veel scholen een abonnement blijken te hebben op het tijdschrift, waardoor het gemakkelijk raadpleegbaar is geworden, en een abonnement op het tijdschrift niet meer door alle lezers noodzakelijk wordt geacht. Een vijfde oorzaak is de nog steeds toenemende hoeveelheid andere, maar slechts plaatselijk verschijnende heemkundige periodieken in de provincie Noord-Brabant; dit zijn er thans bijna vijftig (fig. 3). In deze periodieken worden artikelen opgenomen die vóór het bestaan ervan wellicht aan het tijdschrift *Brabants Heem* zouden zijn aangeboden.

Brabants Heem heeft dus een aanzienlijke concurrentie gekregen. Dat is op zich gezond, maar ook jammer, vooral ook omdat de groei van het aantal periodieken steeds meer leidt tot een onoverzichtelijkheid van gepubliceerde informatie, en ook omdat veruit de meeste van de lokale periodieken slechts in een beperkte kring worden verspreid. Hierdoor is er een tendens ontstaan tot toenemende ontoegankelijkheid van de hierin gepubliceerde informatie voor potentiële geïnteresseerden. Het blijkt evenwel dat er een markt bestaat voor de lokale periodieken. Uit de opzegging van abonnementen op *Brabants Heem* door veel heemkundigen en uit het feit dat er een markt blijkt te bestaan voor de lokale periodieken, zou afgeleid kunnen worden dat veel heemkundigen slechts plaatselijke geïnteresseerd zijn, en zich weinig of niet bekommeren om wat er buiten hun (geografische) interessegebied gebeurt.

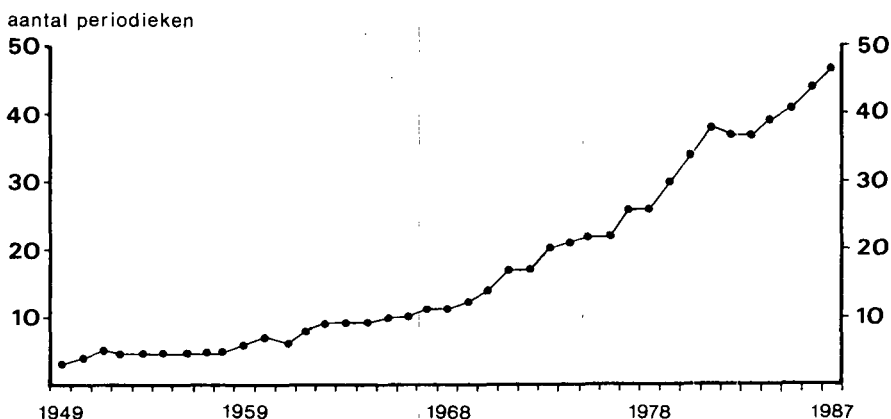

Fig. 3. De groei van het aantal uitsluitend op Noord-Brabant betrekking hebbende historische en heemkundige periodieken.

DE TOEKOMST

Ofschoon in Brabants Heem veel gegevens zijn beschreven die daardoor behoed werden voor verlies, en Brabants Heem steeds een rol is blijven vervullen in de verspreiding van heemkundige kennis, lijkt de formule van het tijdschrift in sommige opzichten wat in de tijd te zijn blijven stilstaan.

Gezien de in de vorige paragraaf gesignaleerde afname van het aantal abonnees en de hiervoor deels als oorzaak aan te wijzen loskoppeling van het abonnement op het tijdschrift aan dat van het lidmaatschap van een heemkundevereniging, zijn de eerste twee van de destijds door pastoor Binck geformuleerde doelstellingen achterhaald. Immers, Brabants Heem lijkt niet langer meer een functie te vervullen van mededelingenblad. Hiervoor in de plaats zijn de lokale heemkundige periodieken gekomen. Bovendien geeft de Stichting Brabants Heem hiertoe nog een speciaal bulletin uit: *De Koerier van Brabants Heem*. De enige nog overgebleven van de door Binck opgesomde doelstellingen voor het tijdschrift, en vanouds ongetwijfeld ook veruit de belangrijkste, is die van het publiceren van *populaire* artikelen over heemkundige aspecten. *Populair* dienen we nu te verstaan als ook voor de niet specialisten leesbaar en begrijpelijk. In komende jaargangen zal (meer) aandacht besteed moeten worden aan de buiten het waarnemingsveld van de Brabantse heemkundigen plaats vindende onderzoeken. Hierdoor kan de in de laatste twee decennia ontstane kloof tussen vakmensen en amateurs voor wat Noord-Brabant betreft althans gedeeltelijk overbrugd worden. Brabants Heem zal dus vooral ook een rol moeten gaan vervullen in het publiceren over boven-lokale heemkundige onderzoeken.

Een ander aspect van Brabants Heems dat niet met de tijd is meegegaan, is het uiterlijk van het tijdschrift. De omslag en de algemene opmaak zijn sinds 1949 vrijwel onveranderd gebleven. Brabants Heem heeft daardoor een conservatief lijkend uiterlijk gekregen, hetgeen auteurs kan weerhouden van het schrijven van bijdragen voor het tijdschrift. Al meerdere jaren heeft de redactie dan ook met de gedachte gespeeld de gehele uiterlijke verschijningsvorm van het tijdschrift te moderniseren. De redactie heeft daartoe een nieuw ontwerp gemaakt en aan de hand van dit onderwerp heeft het bestuur van de Stichting Brabants Heem op 24 maart 1988 definitief haar fiat gegeven voor de uitgave van een vernieuwd tijdschrift. De redactie is hier heel gelukkig mee.

Met ingang van de eenenveertigste jaargang zal Brabants Heem gaan verschijnen in een nieuw jasje, met een nieuwe opmaak en met een aangepaste versie van de oorspronkelijke doelstelling van pastoor Binck. De redactie hoopt dat deze nieuwe innerlijke en uiterlijke formule iets zal laten zien van de richting waarin wij ons willen, maar eigenlijk ook moeten bewegen, en dat deze veranderingen gewaardeerd zullen worden door de lezers en de auteurs van het tijdschrift.

Noten

- 1) In het onderstaande is gebruik gemaakt van gegevens vermeld door Heyman (1948), Melssen (1987) en het *Register* (Arts 1982). Jan Melssen leverde ook de gegevens voor fig. 2; deze grafiek bevat correcties en aanvullingen op een eerder gepubliceerde grafiek over de oplage van het tijdschrift (Arts 1982: 14).
- 2) Binck 1948.
- 3) De door de Stichting Brabants Heem uitgegeven series boeken zijn: *Kultuurhistorische Verkenningen in de Kempen, Bijdragen tot de Studie van het Brabantse Heem en Noordbrabantse Plaatsnamen*. Tot en met 1987 verschenen in deze series resp. 7, 31 en 2 delen.
- 4) Gegevens over het werkelijke aantal abonnees op Brabants Heem zijn niet voor elke jaargang beschikbaar, daarom wordt hier de oplage gebruikt als een indicatie voor het aantal abonnees.

Literatuur

- Arts, N., 1982. *Register op het tijdschrift Brabants Heem jaargang 1 t/m 33 (1949 t/m 1981)*. Eindhoven.
- Binck, W.J., 1948. In viam pacis et prosperitatis. *Brabants Heem* 0, 1.
- Heyman, A., 1948. Brabants Heem in haar oorsprong. *Brabants Heem* 0, 3-6.
- Melssen, J., 1987. Uit het archief van Brabants Heem. *De Koerier van Brabants Heem* 16 nr. 5, 16-25.

Vanwege het jubileum van het tijdschrift zullen in deze jaargang regelmatig overzichtsartikelen opgenomen worden over de rol van de Stichting, de redactie en enkele grotere samenwerkingsverbanden.

In deze aflevering ligt de nadruk op de betekenis van Brabants Heem voor de beoefening van de archeologie binnen en buiten Noord-Brabant.

De hierna volgende tekst is een bewerking van de inleiding door drs. Jan Slofstra, wetenschappelijk medewerker van het AIVU te Amsterdam, uitgesproken tijdens de Studiedagen Archeologie en Nederzettingsgeschiedenis van de Stichting Brabants Heem, gehouden te Boxtel in 1987.